

ΟΙ ΙΤΑΛΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ: ΕΝΑ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΤΣΟΥΝΑΜΙ ΜΕΤΑΞΥ ΕΥΚΑΙΡΙΑΣ ΓΙΑ ΑΛΛΑΓΗ ΚΑΙ ΚΙΝΔΥΝΟΥ ΑΣΤΑΘΕΙΑΣ

RAFFAELE BORRECA

Έγινε λόγος για την «τέλεια καταιγίδα». Οι βουλευτικές εκλογές στην τρίτη μεγαλύτερη οικονομία της Ευρωζώνης δεν οδήγησαν σε κυβέρνηση με καθαρή πλειοψηφία, τη στιγμή που η χώρα εξακολουθεί να μαστίζεται από κρίση δημόσιου χρέους κι ενώ η Κύπρος προστίθεται στη λίστα με τις χώρες του «Μνημονίου», λόγω της κατάρρευσης του τραπεζικού της συστήματος. Ο κίνδυνος πολιτικής αστάθειας επικρέμαται πάνω από την Ιταλία, η οποία την ώρα που γράφεται αυτό το άρθρο (αρχές Απριλίου) εξακολουθεί να αναμένει τη συγκρότηση κυβέρνησης και φαίνεται να οδεύει σε νέες εκλογές.

Το αποτέλεσμα των εκλογών ήταν μια οριακή νίκη του κεντροαριστερού συνασπισμού, με επικεφαλής τον Πιερλουίτζι Μπερσάνι, επί της κεντροδεξιάς του Σιλβιο Μπερλουσκόνι. Στη Βουλή, η κεντροαριστερά λαμβάνει το 29,54% του συνόλου των προτιμήσεων, ενώ η κεντροδεξιά το 29,13%. Στη Γερουσία, το 31,60% των ψήφων πήγε στην κεντροαριστερά και το 30,66% στην κεντροδεξιά. Έτσι, η κεντροαριστερά επικράτησε με διαφορά μικρότερη από μια ποσοστιαία μονάδα στα δυο σώματα της ιταλικής Βουλής. Ωστόσο, περισσότερο από την πολιτική επιβίωση του Μπερλουσκόνι και την ελάχιστη απόσταση μεταξύ των δύο συνασπισμών, το πιο εντυπωσιακό αποτέλεσμα είναι εκείνο του Κινήματος 5 Αστέρων (Movimento 5 Stelle, M5S). Το κόμμα αυτό, που δημιουργήθηκε μεταξύ του 2007 και 2009, ως αποτέλεσμα του ακτιβισμού του δημοφιλούς μπλόγκερ και πρώην κωμικού Μπέπε Γκριλο, ήρθε πρώτο ως μεμονωμένο κόμμα στη Βουλή, με 25,55% των ψήφων, και δεύτερο στη Γερουσία, με 23,79%, πίσω από το Δημοκρατικό Κόμμα (Partito Democratico).¹

Οι εκλογές αναμενόταν να σηματοδοτήσουν το τέλος του ιταλικού διπολισμού, που εγκαταστάθηκε από την είσοδο του Μπερλουσκόνι στην πολιτική το 1994. Ωστόσο, οι δύο μεγαλύτεροι συνασπισμοί δεν συνοδεύθηκαν με μια

καλή απόδοση ενός μετριοπαθούς κέντρου, που εκπροσωπούσε η υποψηφιότητα του Mario Monti. Αντ' αυτού, είναι το M5S και ο χαρισματικός ηγέτης του που καλούνται να αποφασίσουν για τη σταθερότητα μιας νέας κυβέρνησης. Τέλος, τρεις αντιθετικές πολιτικές δυνάμεις απέχουν μεταξύ τους λίγες ή και λιγότερες από μία ποσοστιαίες μονάδες, οδηγώντας σε μια αντιφατική κατάσταση, όπου μπορεί να σχηματίζεται πλειοψηφία στη Βουλή αλλά όχι στη Γερουσία, λόγω της διαφορετικής κατανομής του μόνου που δίνει ο εκλογικός νόμος στην πλειοψηφία. Στο ιταλικό σύστημα, Βουλή και Γερουσία έχουν ίδιο βάρος και αρμοδιότητες, ως εκ τούτου ένα νομοσχέδιο πρέπει να περάσει και από τα δύο σώματα για να γίνει νόμος. Το ίδιο ισχύει και για την ψήφο εμπιστοσύνης.

Σύμφωνα με τον εκλογικό νόμο, ο συνασπισμός που κερδίζει παίρνει και το 55% των εδρών της Βουλής, σε περίπτωση που το εκλογικό του αποτέλεσμα είναι μικρότερο από το ποσοστό αυτό. Έτσι, η κεντροαριστερά έλαβε 340 από τις 630 έδρες της Βουλής, δηλαδή την απόλυτη πλειοψηφία. Αλλά στην περίπτωση της Γερουσίας, το μόνου διανέμεται σε περιφερειακό επίπεδο. Αυτό σημαίνει ότι ο συνασπισμός που κερδίζει σε καθεμιά από τις είκοσι ιταλικές περιφέρειες εκλέγει εκεί τουλάχιστον το 55% των γερουσιαστών –συνεπώς, όσο πιο πυκνοκατοικημένη είναι η περιφέρεια τόσο περισσότερες έδρες κερδίζει στη Γερουσία. Έτσι, η κεντροαριστερά πέτυχε σχετική μόνο πλειοψηφία στη Γερουσία, με 119 έδρες επί συνόλου 315, μόλις δύο περισσότερες από την κεντροδεξιά, που κατάφερε να έρθει πρώτη σε ορισμένες από τις πολυπληθέστερες περιφέρειες. Η κεντροαριστερά δεν μπορούσε ούτε να στραφεί στον συνασπισμό του κεντρώου Μόντι για να ενισχύσει τη σχετική πλειοψηφία της στη Γερουσία: οι έδρες που κατέκτησε ο συνασπισμός τού πρώην πρωθυπουργού δεν είναι αρκετές για να επιτευχθεί απόλυτη πλειοψηφία. Η υπόθεση μίας συμμαχίας Μπερσάνι-Μόντι σε περίπτωση που δεν προέκυπε πλειοψηφία στο Κοινοβούλιο ήταν το πιο πιθανό προεκλογικό σενάριο.

Ωστόσο, ο συνασπισμός «Με τον Μόντι για την Ιταλία» (Con Monti per l'Italia) δεν ξεπέρασε το 10%, εκλέγοντας μόλις 18 γερουσιαστές και 45 βουλευτές.

Ο νέος ρυθμιστής της ιταλικής πολιτικής Γκριλο και το Κίνημα 5 Αστέρων: λαϊκισμός, αντι-πολιτική ή πολιτική 2.0;

Έτσι, ο νέος ρυθμιστής του ιταλικού πολιτικού συστήματος είναι το Κίνημα 5 Αστέρων και ο ηγέτης του Μπέπε Γκριλο. Η εισβολή του M5S στην ιταλική πολιτική είναι κάτι πρωτοφανές στην εκλογική ιστορία των σύγχρονων δυτικών δημοκρατιών, λόγω του οργανωτικού μοντέλου, του μετα-ιδεολογικού προφίλ του και προφανώς λόγω της εκλογικής επίδοσής του στην πρώτη συμμετοχή του στις εθνικές εκλογές. Οι 108 βουλευτές και 54 γερουσιαστές που εκλέγονται με το M5S, ως επί το πλείστον, έχουν ηλικία κάτω των σαράντα, χωρίς προηγούμενη πολιτική εμπειρία ούτε σε εθνικό ούτε σε τοπικό επίπεδο. Το M5S αρνείται οποιαδήποτε ιδεολογική ετικέτα, και στην πραγματικότητα το προφίλ των ψηφοφόρων του εμφανίζει μια σχεδόν τέλεια ισορροπία μεταξύ όσων τοποθετούνται στην αριστερά / κεντροαριστερά και τη δεξιά / κεντροδεξιά και όσων αρνούνται να τοποθετηθούν στον άξονα Αριστερά-Δεξιά. Σε αντίθεση με άλλα κόμματα και κινήματα της νότιας Ευρώπης που τοποθετούνται εναντίον της λιτότητας, η άνοδος και η επιτυχία του M5S πρέπει να τοποθετηθεί στο πλαίσιο της βαθιάς δυσπιστίας που επικρατεί στην Ιταλία απέναντι στο πολιτικό σύστημα από τη δεκαετία του 1990.

Το 1992, οι έρευνες που ακολούθησαν πολλά σημαντικά σκάνδαλα διαφθοράς (η λεγόμενη Tangentopoli) συνέτριψαν το μεταπολεμικό πολιτικό σύστημα, ανοίγοντας τον δρόμο σε ένα νέο διπολικό σύστημα, με πρωταγωνιστές τους συνασπισμούς της κεντροαριστεράς και της κεντροδεξιάς. Ωστόσο, η λεγόμενη «δεύτερη δημοκρατία» δεν είναι λιγότερο πλούσια σε σκάνδαλα, όπου εμπλεκόνταν σχεδόν όλα τα πολιτικά κόμματα, σε όλα τα επίπεδα κυβέρνησης και δημόσιας διοίκησης –και ας μην αναφέρουμε το προσωπικό ρεκόρ του Μπερλουσκόνι σε σκάνδαλα και εκκρεμείς δίκες.

Ο Raffaele Borreca είναι υποψήφιος διδάκτορας στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες, η νομιμότητα και ηθικοποίηση της δημόσιας ζωής αποτελούσαν τα κεντρικά ζητήματα της ιταλικής δημόσιας συζήτησης. Το ετερόκλητο μέτωπο του αντι-μπερλουσκονισμού συνέχισε η υπεράσπιση του Συντάγματος και του κράτους δικαίου ενάντια στις προσπάθειες του μεγιστάνα να τα υπερβεί. Τα προνόμια που απολαμβάνουν οι ιταλοί πολιτικοί και οι σπατάλες της δημόσιας διοίκησης έγιναν αντικείμενο εντονότερης κριτικής. Το *La Casta* («Η κάστα. Πώς οι ιταλοί πολιτικοί έγιναν άθικτοι»),² ένα βιβλίο γραμμένο από δύο δημοσιογράφους της *Corriere della Sera*, έγινε best seller το 2007 και μιντιακό φαινόμενο. Δεν είναι τυχαίο ότι η πρώτη δήλωση του Γκριλό, μετά τα εκλογικά αποτελέσματα ήταν ένα tweet που έλεγε ότι «η εντιμότητα θα γίνει πλέον μόδα».

Εξοστρακισμένος από την τηλεόραση για την πολιτική του σάτιρα, ο Γκριλό ξεκίνησε μια σειρά θεατρικές παραστάσεις στα μέσα της δεκαετίας του 1990, όπου κατήγγειλε την κακή διακυβέρνηση και τα πολιτικά και οικονομικά σκάνδαλα της χώρας, καθώς και τα διαπλεκόμενα συμφέροντα, συνδέοντας πολιτική, μέσα μαζικής ενημέρωσης και χρηματοπιστωτικό σύστημα. Αυτά τα ζητήματα, μαζί με τον περιβαλλοντισμό και την κοινωνία της πληροφορίας, αποτελούν τα κύρια θέματα του μπλογκ *berperegillo.it* που ξεκίνησε το 2005 με την υποστήριξη του Τζιανρομπέρτο Καζαλέτζο, ιδιοκτήτη μιας εταιρείας μάρκετινγκ και διαδικτυακής στρατηγικής και έμπιστου συνεργάτη του Γκριλό. Γεγονότα όπως η «V-Day» ενίσχυαν το κίνημα και τη μιντιακή εικόνα του Γκριλό. Η «V-Day»,³ που πραγματοποιήθηκε στις 8 Σεπτεμβρίου 2007 και γέμισε πολλές ιταλικές πλατείες, ήταν μια δημόσια εκδήλωση, στόχος της οποίας ήταν ένα νομοσχέδιο λαϊκής πρωτοβουλίας που θα πρότεινε: (α) τη μη επιλεξιμότητα σε βουλευτική θέση ενός ιταλού πολίτη, εάν έχει καταδικαστεί για οποιοδήποτε αδίκημα, (β) τον περιορισμό των κοινοβουλευτικών θητειών σε δύο και (γ) την τροποποίηση του εκλογικού νόμου με την κατάργηση της κλειστής λίστας και την επαναφορά της άμεσης προτίμησης. Κατά τη διάρκεια της δεύτερης «V-Day», το 2008, ο Γκριλό πρότεινε τρία δημοψηφίσματα για την κατάργηση της δημόσιας χρηματοδότησης για τις εφημερίδες, του επαγγελματικού μητρώου των δημοσιογράφων και του νόμου που είχε ψηφίσει η κυβέρνηση Μπερλουσκόνι για τη ρύθμιση ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών εκπομπών. Οι δημοσιογράφοι, οι εφημε-

ρίδες και τα τηλεοπτικά δίκτυα αποτελούν εξίσου στόχο πολεμικής του Γκριλό, ο οποίος δίνει σπάνια συνεντεύξεις και αποφεύγει (και απαγορεύει στους εκπροσώπους του M5S) τη συμμετοχή σε τηλεοπτικές συζητήσεις.

Το Κίνημα 5 Αστέρων ιδρύθηκε τελικά τον Οκτώβριο του 2009. Τα πέντε αστέρια συμβολίζουν τους βασικούς στόχους: διαφύλαξη του δημόσιου χαρακτήρα του νερού και του περιβάλλοντος, ανάπτυξη των μέσων μαζικής μεταφοράς, προαβασιμότητα στο διαδίκτυο, περιβάλλον και αειφόρος ανάπτυξη. Πριν από την ίδρυση του κινήματος, τα πέντε αστέρια «απονέμονταν» σε κάθε πρωτοβουλία πολιτών ή τοπική αρχή που προωθούσε αυτούς τους στόχους. Σύμφωνα με το καταστατικό, το M5S «δεν είναι πολιτικό κόμμα. Στόχος του είναι η αποτελεσματική ανταλλαγή απόψεων και δημοκρατική συζήτηση, ανεξάρτητη από τα οργανωμένα συμφέροντα και τα κόμματα, χωρίς τη διαμεσολάβηση αντιπροσωπευτικών οργάνων, αναγνωρίζοντας στο σύνολο των χρηστών του διαδικτύου το ρόλο της κυβέρνησης, που συνήθως ανατίθεται σε μια μειοψηφία» (άρθρο 4). Τα εκλεγμένα μέλη του κινήματος οφείλουν να δρουν σύμφωνα με τις αρχές του, θεωρώντας την πολιτική ως μια μορφή δημόσιου λειτουργήματος και όχι ως καριέρα. Μπορούν να αναλάβουν μια πολιτική θέση για μέγιστο διάστημα ίσο με δύο θητείες· οφείλουν να περικόψουν οι ίδιοι τις απολαβές τους· να απορρίψουν την κρατική εκλογική αποζημίωση· να υποβάλουν την πολιτική δράση τους στην κρίση των ψηφοφόρων μέσω διαδικτύου. «Αρχηγείο» του κινήματος είναι, σύμφωνα με το καταστατικό, το μπλογκ του Μπέπε Γκριλό.

Ο ρόλος του διαδικτύου είναι κεντρικός στον καθορισμό του οργανωτικού μοντέλου και μιας νέας αντίληψης της δημοκρατίας, όπου τα μέλη του κοινοβουλίου θα πρέπει να παρακολουθούνται συνεχώς και να ενεργούν σύμφωνα με τις πολιτικές αποφάσεις και τις επιλογές που συζητούνται και εγκρίνονται από τους πολίτες στη διαδικτυακή πλατφόρμα. Η βάση του κινήματος είναι οι ομάδες «Meet up», που προηγήθηκαν της ίδρυσης του κόμματος. Είναι τοπικές ομάδες (708 τον Ιανουάριο του 2013, με 100.000 περίπου μέλη, σε περισσότερες από 500 πόλεις), που απολαμβάνουν σημαντική ανεξαρτησία από το κέντρο (δηλαδή τον Γκριλό και τους συνεργάτες του μπλογκ του) στην ανάληψη πρωτοβουλιών σε τοπικό επίπεδο. Η ακτιβιστική βάση αυτών των ομάδων πολιτών

μοιραία αγνοήθηκε από τα μεγάλα κόμματα και από τα μέσα ενημέρωσης κατά τη διάρκεια της συζήτησης για το φαινόμενο M5S. Η πολιτική συμμετοχή χιλιάδων Ιταλών, ιδίως νέων, και τα αιτήματά τους υποτιμήθηκαν, ενώ υπερτονίστηκε ο αντιπολιτικός, λαϊκιστικός λόγος του χαρισματικού ηγέτη του κινήματος.

Στην πραγματικότητα, ο ρόλος του πρώην κωμικού, ιδρυτή και εκπροσώπου του κινήματος είναι αμφιλεγόμενος. Σύμφωνα με το άρθρο 3 του καταστατικού, το όνομα του κινήματος συνδυάζεται με ένα σύμβολο του οποίου μόνος νόμιμος ιδιοκτήτης είναι ο Γκριλό. Αυτό αποτελεί τη μεγαλύτερη διαφορά με άλλες εμπειρίες αμεσοδημοκρατικού κινήματος που βασίζονται σε διαδικτυακές πλατφόρμες, όπως το γερμανικό Κόμμα των Πειρατών ή το ισπανικό κίνημα 15-M (οι «Indignados»). Η εξαιρετική εικόνα του Γκριλό προκαλεί την κριτική όσων βλέπουν ότι η θέση του περιορίζει την εσωτερική δημοκρατία του κινήματος. Οι διαφωνίες με την επίσημη γραμμή, την οποία ο Γκριλό και ο Καζαλέτζο διαμορφώνουν σχεδόν αδιαμφισβήτητα, μπορούν να οδηγήσουν, όπως έχει συμβεί, στην εκδίωξη μελών, η οποία τελικά αποφασίζεται από τον Γκριλό (και τους στενότερους συνεργάτες του), που είναι ο νόμιμος ιδιοκτήτης του κόμματος.

Η προεκλογική εκστρατεία

Όταν τα αποτελέσματα έδειξαν ξεκάθαρα την επίδοση του M5S, δημοσιογράφοι, τηλεοράσεις και εφημερίδες έπευσαν έξω από το σπίτι του Γκριλό στη Γένοβα, για ένα πρώτο σχόλιο. Ωστόσο, ο ηγέτης του κινήματος μίλησε για πρώτη φορά μετά τις εκλογές στο δικτυακό ραδιόφωνο του M5S και οι τηλεοπτικοί σταθμοί μπορούσαν μόνο να αναμεταδώσουν την εκπομπή. Αυτό το επεισόδιο συμβολίζει την αυξανόμενη σημασία και τον ρόλο του διαδικτύου σε σχέση με τα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης, που αποτελεί κεντρική πτυχή στην αντίληψη άμεσης δημοκρατίας του M5S, αμφισβητώντας τη διαμεσολάβηση των παραδοσιακών κέντρων ενημέρωσης. Παρ' όλα αυτά, η εν γένει πολιτική εκστρατεία στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό στους παραδοσιακούς διαύλους επικοινωνίας, ιδίως στην τηλεόραση. Η εκλογική επιστροφή του Μπερλουσκόνι βασίστηκε σε μια ενεργητική εκστρατεία δομημένη γύρω από τις τηλεοπτικές εμφανίσεις του, με υποσχέσεις της τελευταίας στιγμής ή με αμφιλεγόμενες δηλώσεις που προοριζόταν για τα πρωτοσέλιδα.

Είναι ενδιαφέρον να συγκρίνουμε τη χαρισματική ηγεσία του Γκριλο με εκείνη του Μπερλουσκόνι και τον τρόπο που ο καθένας απευθύνεται στους εκλογείς. Η προσωπικότητα του Μπερλουσκόνι και του Γκριλο κυριάρχησε και επέβαλε τον ρυθμό στην προεκλογική εκστρατεία, ο πρώτος κυρίως στα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης, ο δεύτερος στα νέα μέσα και στις πλατείες. Από τη μια πλευρά, έχουμε τον παλιό μεγιστάνα των μίντια, που είναι εξοικειωμένος με τη γλώσσα της εμπορικής τηλεόρασης και τα μηνύματα του οποίου είναι κατασκευασμένα για μια παθητική τηλεθέαση. Από την άλλη, έχουμε τον κωμικό και γκουρού του διαδικτύου, που ζητάει την ενεργή συμμετοχή των απλών πολιτών, των οποίων δηλώνει απλός εκπρόσωπος, αν και στην πραγματικότητα η σκηνική παρουσία του δεσπόζει πάνω στους οπαδούς του. Τόσο ο Γκριλο όσο και ο Μπερλουσκόνι δυσαναασχτούν με την εσωκομματική διαφωνία και διαμαρτύρονται ότι τα ιταλικά μέσα ενημέρωσης και οι δημοσιογράφοι υπηρετούν τα συμφέροντα των αντιπάλων. Ακόμη, ο Γκριλο απαγορεύει στα εκλεγμένα μέλη του M5S να μιλούν σε τηλεοπτικές συζητήσεις ή να δίνουν ελεύθερα συνεντεύξεις σε εφημερίδες. Μια επιδέξια χρήση του διαδικτύου, τοπικές δράσεις και, προφανώς, οι επιτυχίες στις τοπικές και εθνικές εκλογές ανάγκασαν τα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης να ριξουν τους προβολείς και να αφιερώσουν πρωτοσέλιδα στον Γκριλο και το M5S, παρόλο που σνομπάρουνται από αρχηγό και κόμμα. Τελικά, οι επιδόσεις και η επικοινωνιακή στρατηγική του κωμικού ξεπέρασαν εκείνες του μεγιστάνα της τηλεόρασης και του στέρησαν μερίδιο προβολής.

Γιατί οι Ιταλοί ψηφίζουν τον Μπερλουσκόνι ή ο δύσκολος δρόμος «απο-μπερλουσκονοποίησης» της κεντροδεξιάς

Σύμφωνα με τις προεκλογικές δημοσκοπήσεις, το Popolo della Libertà (PdL) του Μπερλουσκόνι αγωνιζόταν να φτάσει το 20%. Τον Δεκέμβριο, το κόμμα ήταν σε κατάσταση πλήρους αποδιοργάνωσης, με φωνές που ζητούσαν προκριματικές εκλογές για να αποφασιστεί ποιος θα ήταν ο υποψήφιος πρωθυπουργός, υπονοώντας ότι η εποχή του Μπερλουσκόνι είχε τελειώσει. Σε αυτούς τους μήνες, ακόμη και η παραδοσιακή συμμαχία με τη Λίγκα του Βορρά (Lega Nord), το ισχυρό αυτονομιστικό κόμμα της βόρειας Ιταλίας, ήταν υπό αμφισβήτηση. Η Λίγκα δεν υποστήριξε την κυβέρνηση του

Μόντι, σε αντίθεση με το PdL. Η φαινομενική εκλογική αποστράτευση του PdL συνέπεσε με τις πρωτοβουλίες πολλών μετριοπαθών δυνάμεων που ανήκουν παραδοσιακά στο κέντρο και την κεντροδεξιά και που έβλεπαν με καλό μάτι μια νέα κυβέρνηση με επικεφαλής τον Μάριο Μόντι. Η συνομοσπονδία των Ιταλών βιομηχάνων, προσωπικότητες όπως ο πρόεδρος της Ferrari, ο Λούκα Κορντέρο ντι Μοντεζέμολο, ο καθολικός και μετριοπαθής Τύπος και ένα σημαντικό μέρος της καθολικής κοινωνίας των πολιτών χαιρέτισε θερμά την πολιτική προσπάθεια του Μόντι. Στο Κοινοβούλιο μια επανάληψη της περίπτωσης Μόντι έβρισκε ανοικτή υποστήριξη του Πιερφερντίναντο Καζίνι, ηγέτη της χριστιανοδημοκρατικής Unione di Centro (Ένωση Κέντρου) και του Τζιανφράνκο Φίνι, πρώην ηγέτη της Δεξιάς, συν-ιδρυτή του PdL και επικεφαλής της ομάδας που το 2010 εγκατέλειψε το PdL, αμφισβητώντας έντονα την καθυποταγή του κόμματος στον Μπερλουσκόνι. Τέλος, το Ευρωπαϊκό Λαϊκό Κόμμα και οι ηγέτες του, εμφανώς σε τεταμένες σχέσεις με τον Μπερλουσκόνι, έδωσαν την αποφασιστική έγκριση για έναν πολιτικό σχηματισμό με επικεφαλής τον Μόντι, απαιτώντας από τον Μπερλουσκόνι να παραιτηθεί.

Ωστόσο, ο Μπερλουσκόνι δεν δεχόταν να αποχωρήσει τόσο εύκολα. Όταν προσφέρθηκε στον Μόντι η ηγεσία ενός συνασπισμού γύρω από το PdL (και αφού ο ίδιος αρνήθηκε), ο Μπερλουσκόνι αποφάσισε να κάνει το μεγάλο βήμα και να δώσει το τέμπο. Το PdL ανακοίνωσε την απόσυρση της στήριξης του στην κυβέρνηση Μόντι, επισπεύδοντας έτσι τις εκλογές, που κανονικά θα πραγματοποιούνταν τον Απρίλιο. Προφανώς, ο Μπερλουσκόνι για άλλη μια φορά έθετε υποψηφιότητα για πρωθυπουργός, αφού αποκατέστησε εύκολα την (αδιαμφισβήτητη) ηγεσία του και εγκαίνιασε μια νέα εκλογική συμφωνία με τη Λίγκα του Βορρά. Αυτή η συμφωνία έχει καθοριστική σημασία για την εξασφάλιση των εκλογικών φρουρίων της βόρειας Ιταλίας, κυρίως στις περιφέρειες της Λομβαρδίας και του Βένετο. Έκτοτε, η προεκλογική εκστρατεία του Μπερλουσκόνι αποτέλεσε ένα κρεσέντο του καλύτερου ρεπερτορίου του: αυτόρεσκες συνεντεύξεις με φιλικούς παρουσιαστές σε δημοφιλή τηλεοπτικά προγράμματα, δηλώσεις σοκ κατά της «κομμουνιστικής» δικαιοσύνης ή σχετικά με την «καταδίωξη» του από τον Τύπο, συστηματικές εμφανισίες και πρωταγωνιστικός ρόλος στο προσκήνιο του αθλητισμού και στον

κίτρινο Τύπο. Ωστόσο, το μεγαλύτερο coup de théâtre ήταν χωρίς αμφιβολία η υπόσχεσή του να επιστρέψει στους Ιταλούς τον φόρο πρώτης κατοικίας (IMU), που είχε επανεισαχθεί από την κυβέρνηση Μόντι, με την ψήφο βέβαια του PdL. Λίγες μέρες πριν από τις εκλογές, τα ιταλικά νοικοκυριά έλαβαν μια επιστολή με τίτλο: «Σημαντικό μήνυμα: επιστροφή του IMU 2012». Περιττό να πούμε ότι μια τέτοια πρωτοβουλία δεν είχε καμία πραγματική οικονομική βάση.

Το ερώτημα είναι: μετά από είκοσι χρόνια σκανδάλων και ανεκπλήρωτων υποσχέσεων, πώς μπορούν οι Ιταλοί να πιστεύουν ακόμα τον Μπερλουσκόνι; Κοιτάζοντας τους αριθμούς, ο Μπερλουσκόνι είχε τη χειρότερη εκλογική επίδοση από την κάθοδό του στην πολιτική το 1994. Το PdL είναι το κόμμα που είχε τη μεγαλύτερη μείωση ψήφων σε σύγκριση με τις εκλογές του 2008, περίπου 15%, ενώ το κεντροαριστερό PD έχασε περίπου 7%. Και οι δύο συνασπισμοί επλήγησαν από την εξαιρετική άνοδο του M5S και πλήρωσαν το τμήμα της υποστήριξης στην πολιτική λιτότητας της κυβέρνησης Μόντι. Σε κάθε περίπτωση, υπάρχουν ακόμα 16 Ιταλοί στους 100 –λαμβάνοντας υπόψη την προσέλευση των ψηφοφόρων και αφαιρώντας από το σύνολο των ψήφων του κεντροδεξιού συνασπισμού τις ψήφους της Λέγκας του Βορρά– που «πιστεύουν» στον Μπερλουσκόνι.

Πολλοί σχολιαστές καταδεικνύουν τη σχέση ανάμεσα στην πολιτική επιτυχία του Μπερλουσκόνι και τις αξίες που μεταδίδονται από την εμπορική τηλεόραση. Τα τρία κανάλια που ανήκουν στον Μπερλουσκόνι ήταν, από το δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του 1980, τα μοναδικά free-to-air εθνικά τηλεοπτικά δίκτυα που ανταγωνίζονταν την κρατική τηλεόραση.⁴ Η εμπορική τηλεόραση του Μπερλουσκόνι προέβαλλε αξίες, όπως ο ατομικισμός, η πολιτική αδιαφορία και η αποστραφή προς τους κανόνες, αξίες λειτουργικές για το πολιτικό μήνυμα του μπερλουσκονισμού. Ως εκ τούτου, οποιαδήποτε προσπάθεια για την αναδιοργάνωση της ιταλικής κεντροδεξιάς, γύρω από μια ισχυρή φιλελεύθερη δύναμη ή για την αναβίωση του παραδοσιακού χριστιανοδημοκρατικού κέντρου, πρέπει να αντιπαλέψει ένα βαθιά ριζωμένο πολιτιστικό μοντέλο.

Η πύρρειος νίκη της κεντροαριστεράς

Οι εκλογικές επιδόσεις της κεντροαριστεράς και κυρίως του Partito Democratico συγκρίνονται συχνά με τις εκλογικές ικανότητες του Μπερλουσκόνι. Από

τις εκλογές του 1994, η εικόνα είναι η εξής: τους μήνες πριν από τις εκλογές, ο καθένας σκέφτεται ότι η κεντροαριστερά μπορεί εύκολα να κερδίσει· ακολουθεί μια μη συναρπαστική προεκλογική εκστρατεία, ενώ ο Μπερλουσκόνι σταδιακά επανέρχεται· η κεντροαριστερά είτε χάνει είτε κερδίζει με μικρή διαφορά. Ως εκ τούτου, το άλλο επαναλαμβανόμενο θέμα στη δημόσια συζήτηση είναι πώς η αριστερά μπορεί να χάσει στον ανταγωνισμό με τον Μπερλουσκόνι, που με τη σειρά του οδηγεί σε επικρίσεις της ηγεσίας του κόμματος που, αντίθετα με τον αντίπαλο, αποτυγχάνει να «καταλάβει τη χώρα» και τη διάθεσή της.

Άλλες κριτικές επικεντρώνουν στο σταυρικό ζήτημα σχετικά με την πραγματική φύση του PD και, κατά συνέπεια, των συμμαχιών του. Το PD ιδρύθηκε με τη συγχώνευση του κληρονόμου του ιταλικού κομμουνιστικού κόμματος και των αριστερών παρατάξεων του χριστιανοδημοκρατικού κέντρου. Αυτή η προέλευση αντικατοπτρίζει και την εσωτερική συζήτηση σχετικά με τις συμμαχίες του κόμματος στα αριστερά ή στο κέντρο του πολιτικού φάσματος. Κατά τις τελευταίες εκλογές, ο κεντροαριστερός συνασπισμός αποτελούνταν από το PD και τη ριζοσπαστική αριστερά του κόμματος Αριστερά Οικολογία και Ελευθερία (Sinistra Ecologia e Libertà, SEL). Η συμμαχία ενισχύθηκε από τις προκριματικές εκλογές για την επιλογή του ηγέτη του συνασπισμού, όπου συμμετείχε και ο επικεφαλής του SEL, ο Nichi Vendola. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας, πολλές φωνές ακούστηκαν υπέρ μιας κυβερνητικής συμμαχίας με τον Μόντι, σε περίπτωση που η κεντροαριστερά δεν θα κατακτούσε την απόλυτη πλειοψηφία στη Γερουσία. Άλλοι σχολιαστές υπογράμμισαν ότι ένα τέτοιο ενδεχόμενο κόστισε σημαντικό μερίδιο των ψήφων.

Η υποψηφιότητα του Μπερσάνι θεωρείται, επίσης, ότι εμπόδισε την κεντροαριστερά να κατακτήσει πολλούς αναποφάσιτους ψηφοφόρους. Ο Μπερσάνι, γραμματέας του PD, είχε την υποστήριξη της παλιάς ηγεσίας του κόμματος και στην πολιτική του καριέρα υπηρέτησε σε θέσεις ευθύνης στις τοπικές κυβερνήσεις και στις προηγούμενες κεντροαριστερές κυβερνήσεις. Η ιδιότητα του αυτή δεν βοήθησε σε μια εποχή βαθιάς καχυποψίας εναντίον των κομμάτων και των πολιτικών. Επιπλέον, στο εσωτερικό του κόμματος πολλοί ζητούσαν ριζική ανανέωση στις ανώτερες βαθμίδες του κόμματος. Ειδικά, ο κάτω των 40 ετών δήμαρ-

χος της Φλωρεντίας Ματέο Ρέντσι, με την ομάδα του των «κατεδαφιστών» (rottamatori), προκάλεσε την ηγεσία του κόμματος, υποστηρίζοντας ότι οι ιταλοί πολιτικοί που βρίσκονταν σε αξιώματα για είκοσι ή και περισσότερα χρόνια πρέπει να συνταξιοδοτηθούν. Οι δηλώσεις αυτές, και η πολιτική του προέλευση από τη χριστιανοδημοκρατική αριστερά, μειοψηφική συνιστώσα του PD, προκάλεσαν την εκθρόνηση της κομματικής ιεραρχίας. Τελικά, ο Ρέντσι νικήθηκε από τον Μπερσάνι στις προκριματικές εκλογές, εξασφαλίζοντας όμως την άνευ όρων υποστήριξη του προς τις εκλογικές προσπάθειες του κόμματος. Εν πάση περιπτώσει, το όνομα του Ρέντσι κυκλοφορούσε την επαύριο των εκλογών ως πιθανός επικεφαλής μιας κυβέρνησης με την ευρύτερη συναίνεση του Κοινοβουλίου ως υποψήφιος πρωθυπουργός της κεντροαριστεράς σε περίπτωση νέων εκλογών.

Ωστόσο, τα λάθη της ηγεσίας του κόμματος ή το μετριοπαθές προφίλ που υιοθετήθηκε απέναντι στη λαϊκιστική ρητορική του Γκρίλο και του Μπερλουσκόνι, μπορούν μόνο εν μέρει να εξηγήσουν την πύρρειο νίκη της κεντροαριστεράς. Όπως και στην περίπτωση του PdL, η κεντροαριστερά αναπόφευκτα κατέβαλε το τίμημα για το αντι-πολιτικό κλίμα της χώρας καθώς και για την υποστήριξη της κυβέρνησης Μόντι, αυξάνοντας έτσι την άνοδο του M5S. Ωστόσο, αν κοιτάξουμε την εκλογική γεωγραφία της Ιταλίας, μπορούμε να διαπιστώσουμε τον κύριο λόγο της κακής απόδοσης της κεντροαριστεράς. Ενώ επιβεβαιώθηκε η επικράτησή της στις παραδοσιακές δεξαμενές, κυρίως τις λεγόμενες «κόκκινες περιφέρειες» της κεντρικής Ιταλίας, η κεντροαριστερά δεν έκανε σημαντική πρόοδο σε σημαντικές περιοχές όπου κυριαρχεί η κεντροδεξιά. Η Λομβαρδία, η πιο πυκνοκατοικημένη περιοχή της Ιταλίας, δίνει στον συνασπισμό που θα κερδίσει 27 έδρες στη Γερουσία, πολύ περισσότερες από οποιαδήποτε άλλη περιοχή. Το 2011, η εκλογή του κεντροαριστερού υποψηφίου δημάρχου στην πρωτεύουσα της Λομβαρδίας, το Μιλάνο, μετά από σχεδόν είκοσι χρόνια κεντροδεξιάς διοίκησης, φάνηκε να φέρνει έναν άνεμο αλλαγής, ενώ σκάνδαλα συνδεόμενα με τη δημόσια χρηματοδότηση στιγμάτιζαν την περιφερειακή ηγεσία και του PdL και της Λίγκας του Βορρά. Ωστόσο, οι εθνικές εκλογές επιβεβαίωσαν τη δύναμη του κεντροδεξιού συνασπισμού. Ακόμα και οι πρόωρες εκλογές για το περιφερειακό συμβούλιο της Λομβαρδίας οδήγησαν σε νίκη της κε-

ντροδεξιάς, με τον γραμματέα της Λίγκας, τον Ρομπέρτο Μαρόνι, να γίνεται πρόεδρος της περιφέρειας. Το αποτέλεσμα είναι ακόμη πιο εντυπωσιακό, καθώς οι πρόωρες εκλογές προκλήθηκαν λόγω παραίτησης της προηγούμενης κεντροδεξιάς διοίκησης μετά τα σκάνδαλα.

Κοιτάζοντας τα εκλογικά δεδομένα στις τρεις μεγαλύτερες βόρειες περιοχές (Πεδεμόντιο, Λομβαρδία και Βένετο) βλέπουμε πως η κεντροαριστερά κατέκτησε την πλειοψηφία μόνο στις περιφερειακές πρωτεύουσες (Τορίνο, Μιλάνο και Βενετία). Δεν κατάφερε να κατακτήσει τη «βαθεία» βόρεια επαρχία, όπου συγκεντρώνεται ο πυρήνας των ιταλικών μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων που παράγουν μεγάλο μερίδιο του εθνικού ΑΕΠ και των εξαγωγών. Αυτή παραμένει προπύργιο της Λίγκας του Βορρά, η οποία θεωρεί ότι η Ρώμη και η νότια Ιταλία ζουν εις βάρος του παραγωγικού Βορρά. Κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας, η Λίγκα πρότεινε το 75% της φορολογίας να δίνεται στις περιοχές από όπου προέρχεται. Η μείωση της φορολογίας, και κυρίως η μείωση του φορολογικού βάρους για τις επιχειρήσεις, είναι ένα από τα κεντρικά σημεία της συμμαχίας Μπερλουσκόνι και Λίγκας. Έτσι, δυσανεξία προς μια υπερβολική φορολογία, η καχυποψία από τη συμμαχία του PD με τη ριζοσπαστική αριστερά και την εγγύτητά της με τα συνδικάτα, μπορούν να εξηγήσουν τη χαμηλή απήχηση της κεντροαριστεράς σε αυτές τις περιφέρειες, και όχι μόνο εκεί. Επιπλέον, οι απογοητευμένοι ψηφοφόροι της κεντροδεξιάς «μετακόμισαν» εκλογικά στο M5S. Ο Γκρίλο διεξήγαγε μια σκληρή εκστρατεία εναντίον της Equitalia, του ιταλικού οργανισμού για την είσπραξη των φόρων, και επέκρινε επίσης τα συνδικάτα. Τέλος, η λαϊκιστική ρητορική του Γκρίλο συμπεριέλαβε τον ευρωσκεπτικισμό, τάση διαδεδομένη στη δεξιά και ανοικτά εκπεφρασμένη από τη Λίγκα.

Η τέλεια καταίγδα;

Οι εκλογές του 2013 αποτελούν μια ευαίσθητη στιγμή για την Ιταλία και την Ευρωζώνη. Κατά τη διακυβέρνηση Μπερλουσκόνι, η χώρα έφθασε στο χαμηλότερο σημείο της σχέσης της με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ίδρυτικό μέλος των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, η Ιταλία υπήρξε από τη μεταπολεμική περίοδο ένας από τους μείζονες υποστηρικτές της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Η Ευρώπη αποτελούσε αδιαμφισβήτητο πυλώνα της ιταλικής εξωτερικής πολιτικής. Ο περιθωριακός ρόλος και

η αμηχανία που προκάλεσαν ο Μπερλουσκόνι και οι σύμμαχοί του βρίσκονται σε πλήρη αντίθεση με τον ενεργό ρόλο που ο Μόντι ανέλαβε στη διαχείριση της κρίσης. Μια νέα κυβέρνηση Μόντι ήταν πρώτη προτίμηση για τις Βρυξέλλες και τις χρηματοπιστωτικές αγορές. Μια νίκη της κεντροαριστεράς ήταν επίσης ευπρόσδεκτη λόγω του σαφούς ευρωπαϊκού προσανατολισμού του PD. Η κεντροαριστερά αγωνίστηκε για μια ευρωπαϊκή ανάκαμψη, υπογραμμίζοντας την ανάγκη να σπάσει ο φαύλος κύκλος λιτότητας και ύφεσης. Η οικονομική εξυγίανση που επιτεύχθηκε από την κυβέρνηση του Μάριο Μόντι δεν θεωρήθηκε ότι θα μπορούσε να ανασταλεί με πρωθυπουργό τον Μπερσάνι, χάρις στα διαπιστευτήρια του τελευταίου. Ως υπουργός Ανάπτυξης (2006-2008) της δεύτερης κυβέρνησης του Ρομάνο Πρόντι είχε πετύχει σημαντικές μεταρρυθμίσεις.

Αυτό που δεν ήταν αναμενόμενο ήταν ένα Κοινοβούλιο, όπου ο Μπερλουσκόνι θα διατηρεί μια σημαντική δυνατότητα αρνησικυρίας, ενώ η εξωτερική και ευρωπαϊκή πολιτική του M5S δεν έχει ακόμη αποκρυσταλλωθεί, ακόμη κι αν δεν λάβουμε υπόψη ορισμένες γενικές αλλά διόλου καθησυχαστικές δηλώσεις. Το μοναδικό ατού του Μπερλουσκόνι είναι η απειλή νέων εκλογών, το αποτέλεσμα των οποίων όμως θα μπορούσε να είναι ακόμα πιο απογοητευτικό για τον ίδιο. Πολιορκούμενος από τη δικαιοσύνη για παλιά και νέα σκάνδαλα, το πρωταρχικό του μέλημα είναι η προσωπική του ασυλία. Αλλά μια τέτοια προϋπόθεση, για να επιτευχθεί συμφωνία μαζί του, θεωρείται απαράδεκτη από τις άλλες πολιτικές δυνάμεις. Αφού, λοιπόν, η συμμαχία με τον Μόντι δεν αρκεί για μια πλειοψηφία στη Γερουσία, και ένας μεγάλος συνασπισμός με τον Μπερλουσκόνι θεωρείται συμφωνία με τον διάβολο, η κεντροαριστερά κατά τις διερευνητικές εντολές στράφηκε προς το M5S.

Αν διαβάσουμε το πρόγραμμα του M5S, θα δούμε μια λεπτομερή λίστα προτάσεων για την εξάλειψη των υπερβολικών δαπανών και των προνομίων στην οι-

κονομία και την πολιτική, για τη βελτίωση των περιβαλλοντικών προτύπων, για τη στήριξη της δημόσιας εκπαίδευσης και έρευνας, για την ισότιμη πρόσβαση στην πληροφορική τεχνολογία και για τη μεταρρύθμιση των θεσμών και τη βελτίωση της λογοδοσίας τους. Οι προτάσεις αυτές δεν είναι υπερβολικές, πολλές παρουσιάζουν προφανή πλεονεκτήματα και συνολικά αποτελούν ένα συνεκτικό μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα. Με βάση την αναγνώριση αυτών των προγραμματικών σημείων, ο Μπερσάνι προτάθηκε στο M5S, προτείνοντας συνεργασία σε νομοσχέδια που αφορούν τη μείωση του κόστους της πολιτικής, αυστηρότερους κανόνες σχετικά με τη διαφθορά, τη σύγκρουση (διαπλοκή) συμφερόντων, την εσωκομματική δημοκρατία και έναν κώδικα δεοντολογίας για τα μέλη των κομμάτων, έναν νέο εκλογικό νόμο, καθώς και προτάσεις σχετικά με την κοινωνική πολιτική. Η βάση του κινήματος είναι διχασμένη στο θέμα μιας συμφωνίας με την κεντροαριστερά, κάτι που πολλοί θεωρούν μοναδική ευκαιρία να επιβάλει την ουσιαστική υλοποίηση των προτάσεών του.

Αλλά ο Γκρίλο απέρριψε περιφρονητικά τις προτάσεις του Μπερσάνι, δηλώνοντας ότι θέλει μόνο κυβέρνηση του M5S ή νέες εκλογές. Ο Γκρίλο ξεκαθάρισε ότι το M5S δεν θα δώσει ψήφο εμπιστοσύνης σε καμία κυβέρνηση που θα είναι έκφραση των παραδοσιακών κομμάτων. Το M5S θα περιορίσει τη δράση του στην αξιολόγηση των νομοσχεδίων που θα παρουσιάζονται κάθε φορά στο Κοινοβούλιο και θα δίνει θετική ψήφο αν ταιριάζουν με το πρόγραμμά του. Επιπλέον, σε περίπτωση ενός βραχυπρόθεσμου μεγάλου κυβερνητικού συνασπισμού κεντροαριστεράς και κεντροδεξιάς ή μιας νέας τεκνοκρατικής κυβέρνησης, το M5S θα ενισχύσει την εικόνα του ως ένα κίνημα που αντιστρατεύεται το κατεστημένο κομματικό σύστημα και τις παρασηκηνιακές συμφωνίες, καθώς και την αδιαφοροποίητη καταδίκη από τον Γκρίλο όλων των κομμάτων.

Οι συνομιλίες για νέα κυβέρνηση πραγματοποιούνται με επικεφαλής τον

Πρόεδρο της Δημοκρατίας, ο οποίος έχει και την εξουσία διάλυσης του Κοινοβουλίου. Τα πράγματα περιπλέκονται καθώς η θητεία του σημερινού προέδρου Τζόρτζιο Ναπολιτάνο λήγει τον Μάιο. Το Κοινοβούλιο καλείται να εκλέξει τον διάδοχό του, ένα μήνα πριν τη λήξη της θητείας. Αυτό σημαίνει ότι ενδεχόμενη διάλυση του Κοινοβουλίου και προκήρυξη νέων εκλογών μπορούν να πραγματοποιηθούν μόνο από τον Ιούνιο.

Λόγω της αβέβαιης πολιτικής κατάστασης, ο οίκος Fitch υποβάθμισε την αξιολόγηση των ιταλικών κρατικών ομολόγων κατά ένα βαθμό. Παρ' όλα αυτά, οι χρηματοπιστωτικές αγορές τηρούν στάση αναμονής, με τα επιτόκια των ομολόγων μέχρι τώρα να παραμένουν κάτω από τα κρίσιμα όρια, στα οποία έφτασαν το φθινόπωρο του 2011. Ωστόσο, σε μια Ιταλία που επί ένα ολόκληρο εξάμηνο βρίσκεται σε προεκλογική εκστρατεία, η καταιγίδα που προκάλεσε ο Γκρίλο στο ιταλικό πολιτικό σύστημα ενδέχεται να υπονομεύσει τις προσπάθειες της χώρας του τελευταίου χρόνου για επιστροφή στην ανάκαμψη και για προώθηση πολιτικών μεγαλύτερης αλληλεγγύης στο ευρωπαϊκό επίπεδο, παρά να αποτελέσει ευκαιρία να βελτιωθεί η ποιότητα της ιταλικής δημοκρατίας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη την ψήφο των Ιταλών που ζουν στο εξωτερικό, το PD παραμένει πρώτο κόμμα και το M5S δεύτερο, αν και για λίγες μόνο ψήφους.
- 2 Sergio Rizzo / Gian Antonio Stella, *La Casta. Così i Politici Italiani Sono Diventati Intoccabili*, Rizzoli, 2007.
- 3 «V από το vaffanculo» («Α από το άντε γαμήσου») ήταν η φράση που ο Γκρίλο απεύθυνε κατά τη διάρκεια της εκδήλωσης στους ιταλικούς πολιτικούς και στο οικονομικό κατεστημένο. Είναι προφανώς αναφορά στην ταινία *V for Vendetta*.
- 4 Το Διοικητικό Συμβούλιο της ιταλικής κρατικής τηλεόρασης προτείνεται από το Κοινοβούλιο, κι έτσι βρίσκεται στα χέρια των εκάστοτε κυβερνώντων κομμάτων.

